

Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων¹

Εὐαγγελία Γ. Δάφνη

Περίληψις: Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος συχνάκις ταυτίζεται πρὸς ἀρνητικὰς παραστάσεις, ἐκτιλισσομένας κυρίως εἰς τὰ Ζαχ. 9,1-8. Δαν. 8 καὶ Α΄Μακκ. 1,1-7. Ὅμως, ρητῶς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ Α΄Μακκ. 1,1-7. Γεννάται, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον αἱ παραστάσεις τοῦ ἀντιθέου ἄρχοντος ὄντως ταυτίζονται πρὸς τὴν μορφήν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς αὕτη διεφυλάχθη εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην τοῦ περιουσίου λαοῦ, ἢ μήπως αἱ προμνημονευθεῖσαι παραστάσεις παραπέμπουν μᾶλλον εἰς τὴν μορφήν καὶ τὴν ἀντίθεον δρᾶσιν τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς.

Εἰσαγωγή

Ἡ μοναδικὴ ρητὴ ἀναφορὰ εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον² ἐντὸς τοῦ λεγομένου Ἀλεξανδρινοῦ ἢ Εὐρυτέρου Κανόνος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εὐρίσκεται, ὡς γνωστόν,

¹ Τὸ παρὸν ἐδημοσιεύθη γερμανιστί: E. G. Dafni, Alexander der Grosse und Antiochus IV Epiphanes in 1 und 2 Makkabäer, ἐν M. Tilly/U. Mehl (ἐκδ.), Gegenspieler. Zur Auseinandersetzung mit dem Gegner in frühjüdischer und urchristlicher Literatur, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament (WUNT) 428, Tübingen 2019, 25-41.

² Κριτικὴ ἔκδοσις τῶν ἀποσπασμάτων ἀρχαίων ιστοριογράφων περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου: Ἡ.-Σ. Αποστολίδης, Οἱ πρῶτες πηγές. Μέγας Ἀλέξανδρος. Τὰ ἀποσπάσματα τῶν Ἀρχαίων Ἱστορικῶν. Εἰσαγωγή – Κείμενα – Μετάφραση – Σχόλια, Ἀθήνα 2015 (βιβλιογραφία). Πρβλ. J.G. Droysen, Geschichte des Hellenismus. Bd. 1, Geschichte Alexanders des Großen, 1833. Bd. 2, Geschichte der Nachfolger Alexanders, 1836. Bd. 3, Geschichte der Bildung des hellenistischen Staatensystems, 1843. F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker, I-III, Bd. 1-15, Berlin 1923-58. Νέα ἔκδοσις ὑπὸ G. Schepens κ.ἄ., Leipzig κ.ἄ. 1998-9. Περαιτέρω J. Auburger, Historiens d'Alexandre. Textes traduits et annotés. Paris 2001. H. Berve, Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage. Bd. I-II, München 1926. A.-A. Bosworth, From Arrian to Alexander. Studies in historical interpretation, Oxford 1988. Τοῦ ἰδίου, Conquest and Empire. The reign of Alexander the Great. Cambridge 1988. N.G.L. Hammond, Three historians of Alexander the Great. The so-called vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius, Cambridge 1983. E. Heck, Wlosok, A., L. Caelius Firmanus Lactantius, Divinarum institutionum libri septem, libri I-IV, Monachi κ.ἄ. 2005-2009. W. Hoffman, Da literarische Porträt Alexanders des Grossen im griechischen und römischen Altertum, Leipzig 1907. P. Högemann, Alexander der Große in Arabien, München 1985. E. Kornemann, Die Alexandergeschichte des Königs Ptolemaios I. von Ägypten. Versuch einer Rekonstruktion. Berlin-Leipzig 1935. E. Mederer, Die Alexanderlegenden bei den ältesten Alexanderhistorikern, Stuttgart 1936. A.G. Roos, Flavii Arriani quae exstant omnia. I.: Alexandri Anabasis. II.: Scripta minora et fragmenta. Editio stereotypa corrector. Addanta et corrigenda adiecit G. Wirth, Leipzig 1967. F. Schachermeyer, Alexander der Grosse. Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1973. J. Seibert, Alexander der Grosse. Darmstadt 1972. F. Weber, Alexander der Große im Urteil der Griechen und Römer bis in die konstantinische Zeit, Borna-Leipzig 1909.

εις τὸ Προοίμιον τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων [Α΄Μακκ. 1,1-7.(8-10)]³. Στενωτάτην κατ' εἶδος καὶ καθ' ὕλιν σχέσιν πρὸς τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον παρουσιάζει, νομίζομεν, μόνον τὸ Ὅραμα τοῦ Δανιὴλ περὶ τοῦ Κριοῦ καὶ τοῦ Τράγου (Δαν. 8), ἔνθ' ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφές, ποῖος εἶναι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, ὁ ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Τράγον, καὶ ποῖον τὸ μέγα κέρας ἀναμέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, συμπίπτον πρὸς τὸν βασιλέα τὸν πρῶτον, τὸν ὁποῖον θὰ διαδεχθοῦν τέσσερις ἄλλοι, καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς βασιλείας των θὰ τοὺς διαδεχθῆ βασιλεὺς ἀναιδῆς τῆ προσώπῳ καὶ ἐφευρίσκων αἰνίγματα (Δαν. 8,21ἔξ.). Ἐὰν ταυτατίσωμε τὸν Ἀλέξανδρον πρὸς τὸν δαιμονοποιηθέντα τράγον, τότε ποῖον δύναται νὰ εἶναι τὸ κέρας τὸ μέγαν; Εἶναι ὄντως ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ δαιμονοποιηθεὶς εἰς τὸ Δαν 8 τράγος ἢ μήπως πρόκειται μᾶλλον περὶ συμβόλου τῆς ὀργιαστικῆς λατρείας τοῦ τραγόποδος ποιμενικοῦ θεοῦ Πανός, ἱερὸν τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχαίαν Πανειάδα ἢ Καισάρειαν τοῦ Φιλίππου, ἔνθ' διεξήχθη ἀποφασιστικὴ μάχη κατὰ τὸν 5ον Συριακὸν Πόλεμον μεταξὺ Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν μετὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ρωμαίων καὶ Μακεδόνων (202-195 π.Χ.); Σημειωτέον ὅτι, μετὰ τὴν ἐν λόγῳ μάχην, ὁ Αντίοχος Γ΄ ὁ Μέγας ἐδραΐωσεν τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὴν Λεβαντίνην καὶ μέρος τῆς Παλαιστίνης προσηρτίθη εἰς τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν. Ἡ ταυτοποίησις τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν ἐκ Δύσεως⁴ ἐρχόμενον τράγον ὡς σύμβολον δαιμονικῆς δυνάμεως εἶναι λίαν προβληματικὴ, διότι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀπεικονίζεται μὲ κέρατα κριός – ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Περσία τοποθετεῖται εἰς τὸ ζώδιον τοῦ Κριοῦ καὶ ἡ Συρία τοῦ Αἰγόκερω⁵. Ἐπιπλέον, φθάνει εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐκ τοῦ Βορρᾶ καὶ ὄχι ἐκ τῆς Δύσεως. Δυτικῶς τῆς Παλαιστίνης εὐρίσκεται, βεβαίως, ἡ Ρώμη. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ἡ περιγραφή τοῦ ὁράματος τοῦ Δανιὴλ νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν γεωγραφικὸν προσανατολισμὸν τῶν Περσῶν ἢ Μήδων ἔναντι τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' εἰς τὸν γεωγραφικὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ εὐρισκομένου συγγραφέως τοῦ Α΄Μακκαβαίων. Τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ἡγεμόνος, εἰς τὸ ζενιθ τῆς ἰσχύος του, θεωρεῖ ἢ Β. Ego, ὡς σῆμα κατατεθὲν τῆς παραστάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὰ Α΄Μακκ. 1 καὶ Δαν. 8⁶. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδὲν ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον ὑπάρχει, κείμενα ὡς τὸ Ζαχ. 9,1-8 ἀξιολογοῦνται ὡς πρῶτα ἵχνη μνείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν Βίβλον καὶ ἐκ τούτων συνάγεται ἡ δαιμονοποίησις τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς τῶν μεγίστων ἐχθρῶν τῶν Ἑβραίων κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Μὲ παραπομπὰς εἰς μὴ ἀσφαλῆ τοπωνύμια⁷ καὶ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἐχθροῦ ὡς

³ Βλ. M. Tilly, 1 Makkabäer übersetzt und ausgelegt, HThKAT, Freiburg/Basel/Wien 2015, 64-68.

⁴ Οὕτως Μ΄ καὶ Ο΄-Δαν 8,5. Ὁ Θεοδοσίω ἀναγινώσκει «λίβας» δηλ. ἕναν δυτικὸν ἢ νοτιοδυτικὸν ἄνεμον.

⁵ B. Ego, Alexander der Große in der Alttestamentlichen Überlieferung – eine Spurensuche und ihre theologischen Implikationen, ἐν C.M. Maier (ἐκδ.), Congress Volume Munich 2013, VTS 163, 2014, 18-39, hier 26 (βιβλιογραφία).

⁶ Ego, Alexander.

⁷ Πρβλ. K. Elliger, Ein Zeugnis aus der jüdischen Gemeinde im Alexanderjahr 332 v.Chr. Eine territorialgeschichtliche Studie zu Sach 9,1-8*, ZAW 62 (1950) 63-115, ἐδῶ 107ἔξ. Καὶ τελευταίως I. Willy-Plein, Prophetie und Weltgeschichte. Zur Einbettung von Sach 9,1-8 in die Geschichte Israels, ἐν P. Mommer / A. Scherer (ἐκδ.), Geschichte Israels und deuteronomistisches Geschichtswerk, AOAT 380, Münster 2010, 301-315 (βιβλιογραφία).

«νόθου» (Μ΄-Ζαχ. 9,6 γַרְמָז, γερμ. Mischling/Bastard⁸) ἀποπειράται ἢ Ego ν΄ ἀποδείξει ὅτι ὁπωσδήποτε πρόκειται περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὅτι δῆθεν κατὰ τὸν χρόνον συγγραφῆς τοῦ βιβλίου τοῦ Ζαχαρίου δὲν εἶχεν εἰσέτι συνειδητοποιηθῆ ὁ ἀντίκτυπος τῆς παρουσίας του εἰς τὴν Παγκόσμιον Ἱστορίαν.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐρμηνεῖα καὶ ἄλλαι παρόμοιαι, διάσπαρται εἰς ὑπομνήματα, λεξικά, ἐγκυκλοπαιδεῖας καὶ παντὸς εἶδους ἐπιστημονικὰ ἢ μὴ ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα στηρίζονται εἴτε εἰς ἀναξιόπιστους ἀρχαίας πηγὰς εἴτε εἰς τὴν ἀχαλίνωτον φαντασίαν συγγραφέων μὲ προφανῆ ἀνθελληνικὰ ἰδεολογικὰ κίνητρα⁹, μὴ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὴν δομὴν καὶ τὸν σκοπὸν συγγραφῆς τοῦ κειμένου. Μετὰ τοῦ Ζαχ. 9,1-8 ὅμως συνδέεται ἀμέσως τὸ Ζαχ. 9,9-10, ἐνθ’ ὁ ἀναμενόμενος βασιλεύς, ἐκπροσωπῶν τὴν θεῖαν κυριαρχίαν, θὰ εἶναι εἷς πτωχὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγκαθιδρύσῃ διὰ τοῦ λόγου του παγκόσμιον βασιλείαν εἰρήνης (9,10). Ἐπομένως, δὲν εἶναι σαφές, διὰ ποῖον λόγον ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κατὰ τὸ Α΄Μακκ. 1,1-7 πρέπει πράγματι νὰ ταυτισθῆ μὲ τὸν νόθον τοῦ Ζαχ. 9 καὶ ὄχι μὲ τὸν βασιλέα τῆς εἰρήνης, ὁ ὁποῖος θ’ ἀπέθνησκεν αἰφνιδίως, εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ἀλλὰ τὸ ἔργον του ἔμελλεν ν’ ἀλλάξῃ τὸν ροῦν τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας.

Τὸ Προίμιον τῶν Βιβλίων τῶν Μακκαβαίων

Τὸ Α΄Μακκ. 1-2 θεωρεῖται ὡς εἰσαγωγή καὶ θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἰκοδομοῦνται αἱ ἀφηγήσεις τῶν ἐπομένων 14 κεφαλαίων, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ὑπολοίπων βιβλίων τῶν Μακκαβαίων. Ἐν πρώτοις παρουσιάζονται ὡς ἀντίπαλοι ὁ Ματθαθίας καὶ ὁ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής. Προσεκτικωτέρα ἐξέτασις φέρει εἰς τὸ προσκῆνιον τοὺς ἀποστάτας ἀπὸ τοῦ Νόμου καὶ τοὺς βλασφήφους παρ’ Ἰσραὴλ ὡς πραγματικοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ματθαθίου. Ἡ εἰσαγωγικὴ ἀναφορὰ εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἢ ὅποια φαίνεται ν’ ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ πάνθ’ ὅσα ἀκολουθοῦν, διακρίνεται ἀπὸ τὴν συνάφειάν της, περιέχουσα δύο ἐπιπλέον ἀντιπάλους, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀντίοχον.

Ἡ ἀφήγησις περὶ τῆς συναντήσεως τῶν Ἰουδαίων μετὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ πορτραῖτον τοῦ ὁποίου περιγράφεται συνοπτικῶς εἰς τὸ Α΄Μακκ. 1,1-7, ἀποτελεῖ εἶδος προοιμίου. Τὸ ἐν λόγῳ προίμιον καταλήγει εἰς μίαν παρατήρησιν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ἀντίοχον Δ΄ τὸν Ἐπιφανῆ παρέχονται (Α΄Μακκ. 1,8-10), τὴν ἀντιϊουδαϊκὴν δρᾶσιν τοῦ ὁποίου καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς πραγματεύονται τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων. Κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα τοὺς μεταγενεστέρους *Βίους Παραλλήλους* τοῦ Πλουτάρχου (45-125 μ.Χ.), ἐνθ’ ἐκτίθενται ἐκ παραλλήλου οἱ βίοι τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, παρουσιάζονται τὰ πορταῖτα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀντίοχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων, τῶν ὁποίων ὁ ρόλος ὑπῆρξεν καταλυτικὸς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐτοσυνηδεισίας κατὰ τοὺς Ἑλληνορωμαϊκοὺς χρόνους.

⁸ Ἡ Jewish Study Bible (2α ἐκδ.) μεταφράζει „a mongrel people“ καὶ παραπέμπει εἰς τὸ Δευτ. 23,3 («No one misbegotten shall be admitted into the congregation of the LORD, even in the tenth generation ...» πρβλ. Δευτ. 23,2,4 καὶ Λευιτ. 18,6-18. Ἐκ παραλλήλου ὀνομάζονται οἱ Ἀμμωνῖται καὶ οἱ Μωαβῖται (βλ. Γεν. 19,30-36), οἱ ὁποῖοι θὰ ἔχουν τὴν αὐτὴν μοῖραν. Οἱ Ο΄ ἀναγιγνώσκουν «ἀλλογενής» (πληθ.). Τὴν λέξιν «ἀλλόφυλος» χρησιμοποιοῦν οἱ Ο΄ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Φιλισταίους.

⁹ Πρβλ. Ἀποστολίδου, Μέγας Ἀλέξανδρος, 47-99.

Τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεώς των εἶναι ὀρατὰ εἰς τὰ νεώτερα κείμενα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος, ἀλλ' ἀξιολογήθηκαν μέχρι τοῦδε μὲ διαφορικοὺς τρόπους.

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἰδεολογικῶς κινουμένων καὶ συνεχῶς ἀνακυκλουμένων¹⁰ τάσεων εἰς τὴν εἰδικὴν παλαιοδιαθηκικὴν καὶ δὴ ἔβδομηκοντολογικὴν καὶ ἐξωβιβλικὴν θρησκευτικὴν ἰουδαιοελληνιστικὴν λογοτεχνίαν ἀποτελεῖ ἡ παρατήρησις τοῦ Dionys Schotz εἰς τὸ Α' Μακκ. 1,1 ἐξ.: «*Es wäre verkehrt, aus den Notizen des Verfassers über Alexander Geschichte lernen zu wollen. Das Bild, das er vom Herrscher Alexander zeichnet, ist von der Grundstimmung beherrscht, in der er die Religionsnot überhaupt sieht. Was an Antiochus leidvoll erfahren werden mußte, das ist in Alexander bereits vorgezeichnet: Überheblichkeit, die keine Schranke kennt und anerkennt*»¹¹. Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἡγέτου ἀποδίδεται, λοιπόν, βάσει τοῦ Α' Μακκ. 1,1 ἐξ. ἀλαζονεία ἄνευ ὀρίων καὶ ταυτίζεται ὡς ἐκ τούτου πρὸς τὰς παλαιοδιαθηκικὰς μορφὰς τῶν ἀλαζόνων ἐθνικῶν βασιλέων. Εἰς τὰς μορφὰς αὐτὰς καὶ τὴν τελικὴν ἐξολόθρευσίν των τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀφιερῶνται σκωπτικὰ ἄσματα τῶν βιβλίων τοῦ Ἡσαίου καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ¹². Ἡ ἀπόδοσις τοῦ «Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ πατάξει Ἀλέξανδρον Φιλίππου Μακεδόνα, ..., καὶ ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ» ὑπὸ τοῦ Schotz διὰ τοῦ „*Der Makedonier Alexander, Sohn des Philippos, hatte die Vorherrschaft gewonnen*“ προδίδει τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατανόησιν τοῦ κειμένου. Προτάσσει – ὑπερπηδῶν δύο προτάσεις τοῦ πρωτοτύπου – τὴν κυριαρχίαν καὶ ὄχι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατενίκησεν τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μήδων, Δαρεῖον Γ'. Ἐπ' αὐτοῦ ἱστορεῖ ὁ Ἀδριανός¹³, ὁ σημαντικώτερος καὶ πλέον νηφάλιος ἱστοριογράφος, περὶ Ἀλεξάνδρου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐκήδευσεν τὸν φονευθέντα ἀντίπαλόν του, Δαρεῖον Γ', μὲ πάσας τὰς βασιλικὰς τιμὰς εἰς τὴν Περσέπολιν. Ἐνῶ ὁ Schotz θεωρεῖ ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αἰτίαν πάντων τῶν δεινῶν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, ὁμιλοῦν οἱ Ο' περὶ ὄλων ὅσα ἀκολούθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον ἐκείνου (Α' Μακκ. 1,9):

καὶ ἐπέθεντο πάντες διαδήματα
μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν
καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν ἔτη πολλὰ
καὶ ἐπλήθυναν κακὰ ἐν τῇ γῆ.

Οἱ Ο' προτάσσουν ἐν προκειμένῳ τὴν φράσιν «ἐπέθεντο πάντες διαδήματα», δίδοντες οὕτως ἔμφασιν εἰς τοὺς διαδόχους καὶ τοὺς ἀπογόνους των, οἱ ὅποιοι ἐνέπλησαν τὴν γῆν κακῶν, καὶ ὄχι εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ S. von Dobbeler θεωρεῖ ἐσφαλμένως τοὺς στίχους 9 καὶ 10 ὡς ἀναφερομένους εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, παραβλέπουσα τὴν διαφορὰν μεταξὺ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων του, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ἀντιόχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὁ ὅποια ὑπογραμμίζεται μετ' εὐκρινείας καὶ χάριν σαφηνείας εἰς τοὺς στίχους 1-7 καὶ 8-10. Γράφει, λοιπόν,

¹⁰ S. von Dobbeler, Die Bücher 1/2 Makkabäer, NSK.AT 11, Stuttgart 1997, 48 ἐξ. Πρβλ. Ego, Alexander, 37 ἐξ.

¹¹ D. Schotz, Erstes und Zweites Buch der Makkabäer, Würzburg 1966, 593.

¹² Πρόκειται κυρίως περὶ τῶν Ἡσ. 10. 14 καὶ Ἰεζ. 28-32, εἰς τὰ ὅποια ἀνατρέχουν τὰ Δαν. 4. 5 καὶ 7.

¹³ Arrian, Alexandri Anabasis III 22, 1 ἐξ. 6.

αὐτή: „161 Jahre Geschichte in zehn Versen. 1Makk kommt es nicht auf einen präzisen Geschichtsüberblick an, sondern darauf, zu zeigen, daß sich mit dem Beginn der Herrschaft Alexander des Großen das Böse in der Welt auszubreiten begann. Wichtige Indizien im Text sind dafür die Wendung „stolz und überheblich“ V.3“¹⁴.

Εἶναι προφανές ὅτι τοιαῦται ἐρμηνεῖαι δὲν ἐκκινοῦν ἐκ τοῦ Α΄Μακκ. 1, ἀλλ’ ἐξ ἐρμηνειῶν τοῦ Ὁράματος τοῦ Δανιὴλ περὶ Κριοῦ καὶ Τράγου (κεφ. 8), αἱ ὁποῖαι δίδουν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἐρμηνεύεται ἐσφαλμένως ἡ μορφή τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς καὶ αἱ παραστάσεις τῶν βασιλέων τῶν Ἡσ. 10. 14 καὶ Ἰεζ. 28-32, αἱ ὁποῖαι πραγματεύονται τὴν ὕβριν καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν βασιλέων τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλῶνος, τῆς Τύρου καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἐντεῦθεν, θὰ ἦτο σκόπιμον κατ’ ἀρχάς – ἔστω καὶ ἐπὶ τροχάδην – νὰ ἐξετάσωμεν, τί λέγει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη περὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ παρατηρήσωμεν μετὰ προσοχῆς τὸ Α΄Μακκ. 1-7 καὶ 8-10.

Ἡ ὕβρις τῶν ἀλαζόνων βασιλέων ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ¹⁵

Ὅμας παλαιοδιαθηκικῶν ἐνοτήτων, χαρακτηριζομένων συνήθως ὡς θρηνοὶ, διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ περικείμενόν της, διότι περιγράφει τὴν ὑπέρμετρον ἀλαζονεῖαν ἐθνικῶν βασιλέων καὶ τὸ ἄδοξον τέλος των. Ἐνεκεν τῶν ἐξοφθάλμων καθ’ ὕλιν καὶ κατ’ εἶδος ἀναλογιῶν – παρὰ τὰς εὐνοήτους ἰδιαιτερότητας – δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἰδιαίτερον, σύνθετον λογοτεχνικὸν εἶδος ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Ὁ Gerhard von Rad, ὅμως, εἶχεν ἀπομονώσει μόνον τοὺς ἀλαζονικοὺς λόγους τῶν βασιλέων ὡς ἰδιαίτερον εἶδος, τὸ ὁποῖον ὠνόμαζε «ἀλαζονικοὺς μονολόγους» γερμανιστὶ *Hoffartsmonologe*¹⁶. Ἐξαγγελία τιμωρίας τῆς ὕβρεως τῶν ἀνωνύμων βασιλέων τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλῶνος, τῆς Τύρου καὶ τοῦ Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου ἀπαντοῦν εἰς τὰ Ἡσ. 10 καὶ 14, καθὼς καὶ Ἰεζ. 28-32. Κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἐνοτήτων, πλὴν τῆς ἀνωνυμίας καὶ τοῦ σκωπτικοῦ των χαρακτήρος, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Πρόκειται περὶ μεμονωμένων μεγεθῶν, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται ἐκάστοτε βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας, βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶνος ἢ Ἐωσφόρος, βασιλεὺς / ἄρχων τῆς Τύρου, Φαραῶ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ἐν συγκρίσει καὶ ἀντιπαραθέσει πρὸς προηγουμένης ἢ ἐπομένης ἢ ἐνδιαμέσως παρεμβαλλομένης ἐνότητος, ἀναφερομένης εἰς τὰ συλλογικὰ μεγέθη Ἀσσυρία, Βαβυλῶνα, Τύρον καὶ Αἴγυπτον. Εἰς πάσας ταύτας τὰς ἐνότητες, ἀνώνυμοι ἐξουσιασταί, οἱ ὁποῖοι ἀνάγονται ἐν τέλει εἰς τύπους τοῦ ὑποστατοποιημένου κακοῦ καὶ καταδυναστεύουν τὸν περιούσιον λαόν, διαδραματίζουσι οὐσιαστικὸν καὶ δὴ κυρίαρχον ρόλον. Τὸ πρῶτον εἰς τὰ ὄραματα τοῦ Δανιὴλ (κεφ. 4, 5 καὶ 7), τὰ ὁποῖα βασίζονται εἰς τὸ ὕφος, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν Ἡσ. 10. 14 καὶ Ἰεζ. 28-32, ὀνομάζεται τὸ ὄνομα τοῦ ὑπερόπτου ἄρχοντος: Ναβουχοδονόσορ. Πρόκειται περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β΄, βασιλέως τῶν Χαλδαίων, βασιλέως τῆς Νεοβαβυλωνιακῆς Αὐτοκρατορίας (605 – 562 π.Χ.), εἰς

¹⁴ Dobbeler, 1Makkabäer, 48.

¹⁵ Ἐν προκειμένῳ συνοψίζονται παρατηρήσεις γενόμεναι εἰς τὴν ἡμετέραν διδακτορικὴν διατριβήν: *πηλ– ΟΦΙΣ*. Γενέσεως 3 καὶ Ἡσαίου 27,1 ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τῶν Α΄Βασιλ. 22,19-23, Ἰώβ 1,6-12. 2,1-7 καὶ Ζαχ. 3,1-2. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης καὶ τῆς θεολογίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐξ ἐπόψεως Μασωριτικοῦ κειμένου καὶ Μεταφράσεως τῶν Ο΄, Ἀθῆναι / Göttingen 2000, 139εξ.

¹⁶ G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, Bd. II, München 1987⁹, z.St.

τὸ ἀνάκτορον τοῦ ὁποίου ἀπέθανεν ὁ Μέγας Ἀλεξάνδρου, καὶ ὁ Βαλτάσαρ, ὁ Βαβυλώνιος διάδοχος τοῦ θρόνου, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσε τὸ 552 – 543 π.Χ. εἰς τὴν θέσιν τοῦ πατρὸς του Ναβονίδου. Ἐν προκειμένῳ, ὅμως, γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς μεταστροφῆς τοῦ ἄρχοντος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἡσ. 10. 14 καὶ Ἰεζ. 28-32, οἱ ὁποῖοι παραμένουν μέχρι τέλους ἀμετανόητοι.

2) Περιγράφουν τὴν σχέσιν τοῦ ἐκάστοτε δαιμονοποιηθέντος ἄρχοντος ὡς δημιουργήματος ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ του, καθὼς καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐναντίον του¹⁷.

3) Παρουσιάζουν τὴν καθ' ὅλου φυσιογνωμίαν καὶ ιδιοσυγκρασίαν τοῦ βασιλέως, μὲ ἰδιαίτεραν ἔμφασιν εἰς τὸ κάλλος¹⁸, τὴν σοφίαν¹⁹, τὴν δόξαν²⁰, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἰσχύν²¹. Ἀντιστοίχως περιγράφονται αἱ ἐκάστοτε ἀντίθετοι ἐνέργειαι τοῦ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Σωτηρίας²². Εἰδικωτέρα ἀναφορὰ γίνεται εἰς τὴν ὕβριν τοῦ ἄρχοντος, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια τῆς ἐπιγείου ὑπάρξεώς του, καὶ τῶν διαφόρων ἐκφάνσεών των, ἥτοι α) ἀναίδεια²³ τῶν ἐσωτερικῶν μονολόγων του (ἀλαζονικοὶ μονόλογοι), β) κατάχρησις θείας ἀρχῆς δι' ἀμέσου καὶ ἐμμέσου αὐτοθεώσεως²⁴, ἀξιώσις θεοεδρίας καὶ αὐτοπαρουσίασις τοῦ βασιλέως ὡς θεοῦ ἢ ὡς καθημένου εἰς τόπον Θεοῦ ἢ κατόχου θείου θρόνου²⁵, μετὰ πλήρου στρεβλώσεως θείων ιδιοτήτων καὶ ἐνεργειῶν²⁶, γ) κατάχρησις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας²⁷, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ ἄρχων ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν εἰδώλων, καὶ δ) ἀντιστράτευσις πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ²⁸.

4) Περιγράφουν τὴν τελικὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ ὕβριστοῦ ἡγεμόνος, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὸ *jus talionis*, τὸν νόμον τῆς ἀνταποδώσεως, ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν μισάνθρωπον δραστηριότητά του, καὶ διαφέρει σημαντικῶς ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν τῆς τιμωρίας τῶν βασιλέων καὶ ἰσχυρῶν τοῦ κόσμου τούτου²⁹.

5) Δεικνύουν ὅτι ἡ παντελής καταστροφή τοῦ δαιμονοποιηθέντος βασιλέως ἀποτελεῖ προειδοποίησιν διὰ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ δύναται νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς θεογνωσίαν³⁰.

6) Ἀφηγοῦνται περιγράφουσαι σκηνὰς τοῦ ἄνω καὶ τοῦ κάτω κόσμου ὅτι ἡ κατανίκησις τῶν ἀλαζόνων βασιλέων σείει ὀλόκληρον τὴν γῆν καὶ τὰ οὐράνια σώματα καὶ συγκλονίζει πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ὑπερηφάνους καὶ ταπεινοὺς³¹. Πάντες χαίρουν καὶ εὐφραίνονται ἕνεκεν τοῦ ἀδόξου τέλους τοῦ ὕβριστοῦ βασιλέως³².

¹⁷ Βλ. Ἰεζ 28,2.6.9.12.13-15. Πρβλ. Ἡσ.10,5(Μ').15. Ἰεζ 29,6.

¹⁸ Ἡσ. 14,12. Ἰεζ. 28,7.12.13-14.17. Πρβλ. 31,3-9.

¹⁹ Ἡσ. 10,(12).13; 14,13. Ἰεζ. 28,3.4.7.17.

²⁰ Ἡσ. 14,11.

²¹ Ἡσ. 10,8.10.12-14; 14,4-6.12.16-17.20. Ἰεζ. 29,3; 32,2.

²² Ἡσ. 10,6f.10; 14,(3).4.20. Ἰεζ. 28,4. 29,6f.

²³ Ἡσ. 10,9f.10f.13-14; 14,13. Ἰεζ. 28,2; 29,3. Πρβλ. Ἰώβ 41,2έξ.

²⁴ Ἡσ. 14,13έξ.

²⁵ Ἡσ. 28,2.

²⁶ Ἡσ. 29,3.

²⁷ Ἡσ. 10,9-11.13f.; 14,4-6.10.16έξ. Ἰεζ. 29,3; 32,2. Πρβλ. 41,2έξ.

²⁸ Ἰεζ. 28,15έξ.

²⁹ Ἡσ. 10,12.16. 14,9-11.19-21. Ἰεζ. 28,7-10.18έξ. 29,4έξ. 32,3-6.

³⁰ Ἰεζ. 28,27έξ. 29,6.

³¹ Ἡσ. 14,9.16. Ἰεζ. 32,7-10.

³² Ἡσ. 14,7f.16.

8) Τὸ τέλος τοῦ ἀλαζῶνος καὶ βαρβάρου βασιλέως συνεπάγεται τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἰσραήλ³³.

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὸ Α΄ Μακκαβαίων

Εἰς τὸ Α΄ Μακκ. 1,1-4.5-7, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος προσεγγίζεται ἐξ ἐποψεως ἰουδαιο-ελληνιστικῆς καὶ εἰς τὸ 1,5-9 οἱ διάδοχοί του. Κατὰ τὴν προσέγγισιν ταύτην ἐπισημαίνονται χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια εἶχον καθοριστικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἰουδαϊκὴν ταυτότητα τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν σκιαγράφησιν τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸ προοίμιον τοῦ Α΄ Μακκαβαίων εἶναι μεταξύ ἄλλων τὰ ἑξῆς:

α) Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸ Α΄ Μακκ. 1,1 εἶναι: Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου Μακεδῶν. Ὁ ἀναγνώστης πληροφορεῖται ἀμέσως ὄχι μόνον τὸ πατρώνυμον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀλλὰ καὶ τὴν καταγωγὴν του ἔπεται ἡ δράσις του. Ἡ διατύπωσις (ὄνομα + πατρώνυμον + καταγωγὴν) ἀντιστοιχεῖ μεταξύ ἄλλων εἰς τὰ ὀνόματα τῶν προφητῶν καὶ τῶν βασιλέων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ Βίβλος τοῦ Λουθήρου μεταφράζει „*Alexander, der Sohn Philipps, König von Mazedonien*“ (ὄνομα + πατρώνυμον + ἐπάγγελμα + τόπον ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος). Οὕτως ὅμως προστίθεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ βασιλικὴ ιδιότης του, ὅπερ δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ προβάλλῃ τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διακρίνει μεταξύ ὀνόματος, καταγωγῆς καὶ ὀνομασίας τοῦ ἐπαγγέλματος τ.ἔ. τῆς βασιλικῆς ιδιότητος, καθὼς καὶ τῶν παθῶν (3δ.ε) καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου (1αΑ.γ.4α-γ).

1αΑ³⁴ ὃς ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Χεττιμ,
β καὶ ἐπάταξεν τὸν Δαρεῖον βασιλέα Περσῶν καὶ Μήδων
γ καὶ ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ, πρότερον ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.

2α καὶ συνεστήσατο πολέμους πολλοὺς
β καὶ ἐκράτησεν ὀχυρωμάτων
γ καὶ ἔσφαξεν βασιλεῖς τῆς γῆς·

3α καὶ διῆλθεν ἕως ἄκρων τῆς γῆς
β καὶ ἔλαβεν σκῦλα πλήθους ἐθνῶν.
γ καὶ ἠσύχασεν ἡ γῆ ἐνώπιον αὐτοῦ,
δ καὶ ὑψώθη,
ε καὶ ἐπήρθη ἡ καρδία αὐτοῦ.

4α καὶ συνῆξεν δύναμιν ἰσχυρὰν σφόδρα
β καὶ ἤρξεν χωρῶν ἐθνῶν καὶ τυράννων,
γ καὶ ἐγένοντο αὐτῷ εἰς φόρον.

Τόσον εἰς τὴν βασιλείαν ὡς καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναφέρεται τὸ κείμενον λακωνικῶς:

³³ Ἦσ. 10,20 ἐξ. 14,1-3 πρβλ. Ἦσ. 27,1 καὶ 27,2-6.

³⁴ Κείμενον, διηρημένον εἰς προτάσεις κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ *Biblia Hebraica transcripta*, ἐκδ. W. Richter, ATS 33,1-16, St Ottilien 1991-1993.

- 7α και ἐβασίλευσεν Ἀλέξανδρος ἔτη δώδεκα
β και ἀπέθανεν.

Οὕτως κλείνει μία ἐποχή. Τὴν νέαν ἐγκαινιάζουν και στιγματίζουν οἱ πάλαιποτε παῖδες τοῦ Ἀλεξάνδρου:

- 8α και ἐπεκράτησαν οἱ παῖδες αὐτοῦ,
ἕκαστος ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ.

Ἡ σχέσις τῶν παίδων (τ.ἔ. διαδόχων και ἐπιγόνων) πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσεται ἢ ἐν λόγῳ ἔκφρασις, ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τοὺς πονηροὺς υἱοὺς τοῦ ἱερέως Ἡλί, τοῦ δούλου Κυρίου, [Α΄ Βασ.(Α΄ Σαμ.) 2,12έξ.]. Δηλαδή δὲν ἦτο ὁ ἴδιος «πονηρὸν σπέρμα», ὡς λ.χ. ὁ Ἐωσφόρος, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶνος εἰς τὸ Ο΄-Ἡσ. 14,20, ἀλλὰ ἐκ τῶν διαδόχων και ἐπιγόνων του προέκυψεν «ρίζα ἀμαρτωλός», ὁ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής, υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου Γ΄, ὁ ὁποῖος ἦτο ὄμηρος ἐν Ῥώμῃ (10α-αΑ). Οὗτος προεξένησε πολλὰ δεινὰ και θλίψεις εἰς τοὺς Ἰουδαίους και τὴν Ἱερουσαλήμ.

- 9α και ἐπέθεντο πάντες διαδήματα
αΑπ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν
β και οἱ υἱοὶ αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν ἔτη πολλὰ
γ και ἐπλήθυναν κακὰ ἐν τῇ γῆ.

- 10α και ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῶν ρίζα ἀμαρτωλός
Ἐπιφανής υἱὸς Ἀντιόχου τοῦ βασιλέως,
αΑ ὃς ἦν ὄμηρα ἐν Ῥώμῃ

Οὕτως δημιουργεῖται σημαντικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου και Ἀντιόχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς και τῶν διαδόχων του, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται τὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου. Ὁ πρῶτος ἐνεργεῖ ὡς τύπος και ὁ δεῦτερος ὡς ἀντίτυπος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνσαρκώνει τὸν ἰδανικὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ὡς ἄνθρωπος δύναται ἐνίστε ν' ἀμαρτάνῃ, ὁ Ἀντίοχος ἀντικατοπτρίζει τὸν ἐκφυλισμὸν τοῦ ἰδανικοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ὁποῖου ὀμιλοῦν ἀπορριπτικῶς αἱ ἐνόητες αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν ἀλαζόνων βασιλέων.

β) Σημαντικὸν διὰ τὸν ἀφηγητὴν εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος «ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Χεττιμ» (στίχ. 1), ὅπερ, νομίζομεν, ὅτι σημαίνει τὴν γῆν τῶν Χετταίων, δηλαδή τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, και ὄχι τὴν γῆν τῶν Κιτιίμ כִּי־תִימ δηλαδή τὴν Κύπρον³⁵, ὡς συνήθως προτείνεται μὲ σκοπὸν τὴν σύνδεσιν και τὸν ἐναρμονισμόν αὐτῆς τῆς σημειώσεως πρὸς τὸ Δαν 8,6 και τὴν ταύτισιν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν δαιμονοποιηθέντα τράγον. Ἐξ ἄλλου, τὸ τοπωνύμιον כִּי־תִימ ἀπὸ τῶν Ο΄ διὰ τῶν Κιτιαῖοι Κιτιεῖς και Κίτιοι.

³⁵ Οὕτως LXX.D 665.

γ) Εἰς τὸν στίχ. 2 λέγεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διεξήγαγε πολέμους, κατετρόπωσε τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ ἔφερεν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν εἰς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ. Αἱ χρησιμοποιούμεναι ἐν προκειμένῳ λέξεις (πόλεμος, κρατῶ, ὀχύρωμα, σφάζω, βασιλεῖς τῆς γῆς) καὶ αἱ μετ' αὐτῶν συνδεόμεναι ἰδέαι παραπέμπουν εἰς τὰ βιβλία τῶν Κριτῶν, τῶν Βασιλειῶν καὶ τῶν Ψαλμῶν, καθὼς καὶ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Θεοῦ ὡς βασιλέως καὶ συναγωνιστοῦ τοῦ λαοῦ Του.

δ) Τὸ Α΄Μακκ. 1,3 ἐπισημαίνει ὅτι ἡ καρδιά αὐτοῦ ὑψώθη ἕνεκεν τῆς ἰσχύος του. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁμιλεῖ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη περὶ τοῦ προφητάνακτος Δαβίδ, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ Ψαλμ. 50(51),5 ἀναγνωρίζει τὴν ἀνομίαν καὶ ἁμαρτίαν του καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὸν Θεόν (στίχ. 12): καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθές ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Ὅσακις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀπέραντος ἀλαζονεία, ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος στηρίζεται εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ὁράματος τοῦ Κριοῦ καὶ τοῦ Τράγου εἰς τὸ Δαν. 8,20-25. Ἴσως τὸ Δαν. 8,20-21 ὑπαινίσσεται ὄντως τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὸ 22ῆς. τοὺς διαδόχους του.

20 τὸν κριὸν ὃν εἶδες τὸν ἔχοντα τὰ κέρατα, βασιλεὺς Μήδων καὶ Περσῶν ἐστὶ.

21 καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἐστὶ· καὶ τὸ κέρας τὸ μέγα τὸ ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὁ πρῶτος.

22 καὶ τὰ συντριβέντα καὶ ἀναβάντα ὀπίσω αὐτοῦ τέσσαρα κέρατα, τέσσαρες βασιλεῖς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ἀναστήσονται οὐ κατὰ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ.

23 καὶ ἐπ' ἐσχάτου τῆς βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆς προσώπῳ διανοούμενος αἰνίγματα.

Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ἂν καὶ τὸ Δαν. 8,23-25 δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ περιγραφή παραπέμπει μάλλον εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἡ καρδιά τοῦ ὁποῖου εἶχεν ὑψωθῆ (8,24ῆς.).

24 καὶ στερεωθήσεται ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ, καὶ θαυμαστῶς φθερεῖ καὶ εὐδοθήσεται καὶ ποιήσει καὶ φθερεῖ *δυναστας* καὶ δῆμον ἁγίων.

25 καὶ ἐπὶ τοὺς ἁγίους τὸ διανόημα αὐτοῦ, καὶ εὐδοθήσεται τὸ ψεῦδος ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδιά αὐτοῦ ὑψωθήσεται, καὶ δόλω ἀφανιεῖ πολλοὺς καὶ ἐπὶ ἀπωλείας ἀνδρῶν στήσεται καὶ ποιήσει συναγωγὴν χειρὸς καὶ ἀποδώσεται.

Ὅταν λέγεται περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸ Α΄Μακκ. 1 ὅτι «ὑψώθη, καὶ ἐπήρθη ἡ καρδιά αὐτοῦ», κατὰ τὸ LXX.D er sei „stolz“ „und sein Herz übermutig“ ἢ κατὰ τὴν Dobbeler „stolz und überheblich“, τότε ἡ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ ἀλαζονεία ὡπωσδήποτε δὲν ἐκφράζεται μὲ τὰς προαναφερθεῖσας ἐνεργείας (Δαν 8,23-25). Ἐὰν παρατηρήσωμε τὸ Α΄Μακκ. 1,3 μετὰ μεγαλυτέρας προσοχῆς, τότε διαπιστοῦμε ὅτι πράγματι δὲν χρησιμοποιοῦνται ἐκεῖ οἱ λέξεις «ὑπερήφανος» ἢ «ἀλαζονικός», ἀλλὰ τὰ πολυσήμαντα ῥήματα «ὑψῶ» καὶ «ἐπαίρομαι». Ἡ διατύπωσις εἶναι λίαν προσεκτικὴ. Αἱ λέξεις «ἔπαρσις» ἢ «ὑψωσις» ἀναφορικῶς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν δύναται νὰ σημαίνουν α) ὑψωσιν / ἔπαρσιν τῶν χειρῶν διὰ τὴν ἀναπομπὴν προσευχῆς ἢ ἰκεσίας³⁶ ἀλλὰ καὶ β) ὑψωσιν / ἔπαρσιν τῆς καρδίας, τ.ἔ. ὕβριν³⁷. Ἡ ὕβρις παρ' Ἑλλήσι τιμωρεῖται μὲ θάνατον. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὅμως, ὁμιλεῖ ἐπίσης περὶ μετανοίας καὶ σωτηρίας. Ἡ ὑψωσις τῆς καρδίας

³⁶ Λ.χ. Ο΄-Ψαλμ. 140[141],2.

³⁷ Λ.χ. Παρ. 19,18. Β΄Παρ. 25,19; 35,3. Ἰεζ. 24,25 πρβλ. Γεν. 19,13. Δευτ. 8,14; 17,20. Ἰερ. 31(48),29. Ἰεζ. 19,11. 28,2.5.17. Δαν. 4,19; 8,10.25; 11,12.36. Θ-Δαν. 5,20; 11,12. Α΄Μακκ. 16,13.

παρίσταται ὡς ἀνθρώπινον πάθος τὸ ὁποῖον δεόν ὅπως κατὰ τὸ δυνατόν ἀποφεύγετε, διότι εἶναι θανάσιμον ἀμάρτημα. Ἐν προκειμένῳ ὑπογραμμίζει τὸ Α΄Μακκ. 1,9 μετ' ἐπιτάσεως ὅτι μόνον οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔφερον συμφορὰν μεγάλην εἰς τὴν χῶραν καὶ ὄχι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος.

ε) Τὸ τέλος του παρίσταται καθ' ὃν τρόπον περιγράφονται ἡ εὐλογία καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἰακώβ (Γεν. 49) καὶ τοῦ Μωυσέως (Δευτ. 34), ἔνθα ὁ πατριάρχης ἀποκαλύπτει καὶ καθορίζει διὰ τῆς εὐλογίας του τὴν τύχην τῶν ἀπογόνων του.

5α καὶ μετὰ ταῦτα ἔπεσεν ἐπὶ τὴν κοίτην
β καὶ ἔγνω
γ ὅτι ἀποθνήσκει.

6α καὶ ἐκάλεσεν τοὺς παῖδας αὐτοῦ τοὺς ἐνδόξους
τοὺς συνεκτρόφους αὐτοῦ ἐκ νεότητος
β καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
βΜ ἔτι αὐτοῦ ζῶντος.

Τὸν Ἀλέξανδρον ὅμως δὲν περιστοιχίζουν οἱ βιολογικοὶ ἀπόγονοί του, ἀλλὰ οἱ φίλοι, συνοδοιπόροι καὶ συναγωνισταί του κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν ἐκστρατείαν του, τοὺς ὁποίους τὸ Α΄Μακκ. 1 ὀνομάζει «παῖδας». Ἡ λέξις «παῖς» σημαίνει τόσον τὸν δοῦλον ὡς καὶ τὸν υἱόν, ἀλλ' ἐν προκειμένῳ δηλοῖ σαφῶς τὸν ὑποτακτικόν, τὸν ὁποῖον ὁ δεσπότης αὐτοῦ θεωρεῖ ὡς υἱόν. Ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εὐλογεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς διανέμει τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν περιουσίαν του καὶ τοὺς γνωστοποιεῖ τὴν τελευταίαν θέλησίν του.

2) Ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατέσφαξε τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς. Ὁ ὅρος «βασιλεῖς τῆς γῆς» ἀπαντᾷ κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς Ψαλμοὺς³⁸. Εἰς τὴν Δευτεροκανονικὴν Γραμματείαν χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς» ἀποκλειστικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορα (Ιουδ. 11,7). Ἐπίσης, ἀπαντοῦν συνώνυμοι ὅροι ὡς «βασιλεῖς / ἄρχοντες ἐθνῶν», «βασιλεῖαι ἐθνῶν», «θεοὶ τῶν ἐθνῶν», «ἄρχων τῶν ἐθνῶν», «λέων τῶν ἐθνῶν»³⁹. Οἱ προαναφερθέντες ὅροι ἀντιπαρατίθενται πρὸς τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ «βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς» καὶ «βασιλεὺς βασιλέων», οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν ἐπίσης ἐν σχέσει πρὸς τὸν βασιλέα Δαυὶδ καὶ τὸν Μεσσίαν [Ψαλμ. 88(89),28]:

καγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν,
ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσιν τῆς γῆς.

Εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν βασιλέων τῆς γῆς ἐναντίον τοῦ βασιλέως πάσης τῆς γῆς καὶ τοῦ χριστοῦ Αὐτοῦ ἀναφέρεται τὸ Ψαλμ. 2,2:

παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς,
καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ
κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ

³⁸ Δάφνη, Ὅφρις, 153.

³⁹ Ἐνθ. ἄνωτ.

Αλλά οί βασιλεῖς τῆς γῆς ἀποδυναμοῦνται πλήρως ἀπὸ τὸν χριστὸν τοῦ βασιλέως πάσης τῆς γῆς (Ψαλμ 2,7-9):

Ἐδίαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου
Κύριος εἶπεν πρὸς με Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε·
δαῖτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου
καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς·
Ἐποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ,
ὡς σκεῦος κεραμέως συντρίψεις αὐτούς.

Καθ' ὅμοιον τρόπον παρίσταται ὁ Ἀλέξανδρος. Διεξήγαγε πολέμους, κατέσφαξε βασιλεῖς, ἐπέκτεινε τὴν ἐξουσίαν του ἕως τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἔφερεν εἰρήνην καὶ ἡ γῆ ἀνεπαύθη ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἡ ἰδεολογικὴ ἐρμηνεία, τ.ἔ. ἡ ἐρμηνεία, ἡ ὁποία ἔχει ἰδεολογικὰ ἐλατήρια, ἀποσιωπᾷ ἐπιμελῶς τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὸ Α'Μακκ. 1 παρίσταται ὡς εἰρηνοποιός, ἰδέα συγκρίσιμος καὶ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰς μεσσιανικὰς ἀντιλήψεις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαΐου καὶ τῶν Ψαλμῶν. Ἀναφερομένη εἰς τὸν Oliver Gußmann⁴⁰ ἢ Β. Ego ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἰδέα τῆς εἰρήνης καὶ ἡ θετικὴ ἀξιολόγησις τῆς μορφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπαντᾷ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν Ἰώσηπον, πιθανώτατα ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἑλληνιστικῆς, Ρωμαϊκῆς Γραμματείας, ὅπερ ἀποδεικνύεται ἐν προκειμένῳ παντελῶς ἀστήρικτον⁴¹.

Ἡ μορφή τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸ Α'Μακκ. 1,1-7 ἀντιπαράτιθεται πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ τυράννου κατὰ τὸ Ἡσ. 14,6έξ. Περὶ τοῦ τυράννου λέγεται εἰς τὸ Ἡσ. 14,6έξ.:

Ἐπατάξας ἔθνος θυμῷ πληγῆ ἀνιάτῳ, παίων ἔθνος πληγὴν θυμοῦ, ἢ οὐκ ἐφείσατο,
Ἐνεπαύσατο πεποιθῶς. πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης,

Ὁ Ἀλέξανδρος διακρίνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς. Δὲν συναριθμεῖται μετ' αὐτῶν, ὡς ὁ ἀσεβὴς ἄρχων εἰς τὸ Ἡσ. 14,10. Τὸ ἐλληνικὸν κείμενον χρησιμοποιοῖ εἰς τὸ Α'Μακκ. 1,3 τὸ ρῆμα «ἡσυχάζω», τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῖται εἰς τὴν μετάφρασιν δευτερονομιστικοῦ καὶ τοῦ χρονολογικοῦ ἔργου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς διαρκείας τῆς εἰρήνης / τοῦ διαστήματος, κατὰ τὸ ὁποῖο ἐπικρατεῖ εἰρήνη μετὰ τὰς θριαμβευτικὰς νίκας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἰς τὸ Ἡσ. 14,7, ὅμως, ὁ θάνατος τοῦ τυράννου συνεπάγεται εἰρήνην καὶ χαρὰν διὰ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος «ἀνεπαύσατο, βοᾷ μετ' εὐφροσύνης». Εἰδικῶς εἰς τοὺς Ψαλμούς, τὸ ρῆμα «ἡσυχάζω» χαρακτηρίζει τὴν εἰρήνην ὡς θεῖαν δωρεάν, διδομένην εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ Μεσσίου του καὶ παραπέμπει εἰς ψαλμικὰς ἐκφράσεις περὶ τοῦ Ἐρχομένου ὡς εἰρηνοποιῦ.

Τὸ ρῆμα «ἡσυχάζω» τίθεται εἰς τὸ Α'Μακκ. 1,3 ἀντὶ τῶν «εἰρηνεύω», «εἰρήνην ποιῶ», «εἰρηνοποιῶ», τὸ ὁποῖο συνδέεται πρὸς τὴν σύναψιν «διαθήκης εἰρήνης». Αἰ Περὶ τοῦ Ἡσ. 54,10 λέγεται:

τὰ ὄρη μεταστήσεσθαι οὐδὲ οἱ βουνοὶ σου μετακινηθήσονται, οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σοι ἔλεος ἐκλείψει οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστή· εἶπεν γὰρ κύριος Ἰλεὼς σοι.

⁴⁰ O. Gußmann, Das Priesterverständnis des Flavius Josephus, TSAJ 124, Tübingen 2008, 406.

⁴¹ Ego, Alexander, 32.

Ἡ διαθήκη εἰρήνης, τὴν ὁποῖαν ἐνεκαινίασεν ὁ Ἀλέξανδρος, κατεστρατηγήθη ὑπὸ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων του. Τοιοῦτοτρόπως καθίσταται προφανὴς εἰς τὸ Α΄Μακκ. 1,3 ἡ τραγικὴ εἰρωνεία: παρὰ τὴν ἰσχύ καὶ τὴν μεγαλοπρέπειάν των, ὅ,τι ἐδηργημιούργησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμελλε νὰ καταστραφῆ ὑπὸ τῶν ἐπιγόνων του. Ἐντεῦθεν, καὶ ὁ ὄρος «ἐπίγονος» συνδέεται πρὸς τοὺς ἀναξίους καὶ ἀχρήστους κληρονόμους ἐνὸς ἐνδόξου ὀνόματος.

Ὁ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανὴς εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων

Εἰς τὴν σύντομον καὶ περιεκτικὴν σημείωσιν τοῦ προοιμίου τοῦ βιβλίου τῶν Μακκαβαίων περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀντιπαρατίθενται ἐκτενέσταται ἀφηγήσεις περὶ τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν τὸ 174-165 π.Χ. καὶ ἐθεωρήθη ὁ ἰσχυρότερος βασιλεὺς τῆς ἐποχῆς του⁴². Εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἀφηγήσεις τονίζεται ἡ ἀλαζονικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τὰ δεινά, τὸ ὅποια προεκάλεσεν εἰς τοὺς Ἑβραίους.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς μία χαρισματικὴ προσωπικότης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, προτάσσεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀντιόχου ὁ χαρακτηρισμὸς «ρίζα ἀμαρτωλός». Οὕτως, ἡ φήμη προηγεῖται τοῦ προσώπου.

Ἡ ἀφήγησις περὶ τῶν πραγματικῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἄρχεται εἰς τὸ Α΄Μακκαβαίων τὸ πρῶτον μὲ τὸν Ἀντίοχον (στίχ. 10 // Β΄Μακκ. 4,7) καὶ τοὺς προδότας τοῦ νόμου παρ' Ἰσραὴλ (στίχ. 11 ἐξ. // Β΄Μακκ. 4,9-17), οἱ ὁποῖοι προκειμένου νὰ πραγματοποιήσουν τὰς φιλοδοξίας των προθύμως συνησπίζοντο μετὰ τῶν ἐθνῶν καὶ διέπραττον τὸ πονηρὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ αὐτῶν (στίχ. 15). Πέραν τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, βασιλέως ἐκ τοῦ ἰδίου ἔθνους, προκειμένου νὰ ἐδραιώσῃ τὴν ἐξουσίαν του (στίχ. 16-19), ἐστράφη μετὰ πολυαρίθμων στρατευμάτων ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ, συνάπτων ἀρχικῶς μὲ ὕπουλον τρόπον συμμαχίαν (στίχ. 30). Ἄλλ' ἐν συνεχείᾳ κατέστρεψεν τὴν πόλιν, ὠκοδόμησεν ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν φρούριον ἐν τῇ πόλει Δαβὶδ (στίχ. 33) καὶ ἔσυρεν εἰς τὴν δουλείαν γυναῖκας καὶ τέκνα, λεηλατήσας τὴν πόλιν (στίχ. 32), ἐγκατέστησεν ἐποίκους εἰς αὐτήν καὶ παγανιστικὰς λατρείας, βεβηλώσας τὰ σάββατα καὶ τὰς ἰουδαϊκὰς ἐορτὰς καὶ περιφρονήσας τὸν θεῖον νόμον. Αὗται αἱ πράξεις τοῦ Ἀντιόχου μαρτυροῦνται κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὰ νεώτερα κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τὸ Δαν. 8,24-25, ὅμως, δὲν σημαίνει ἀπλῶς ὕψωσιν τῆς καρδίας, ἀλλὰ καὶ ἀλαζονείαν καὶ πονηρίαν.

Ὅτι ὁ Ἀντίοχος προσεπάθησεν νὰ μιμηθῆ τὸν Ἀλέξανδρον, φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐξεστράτευσεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας μὲ σκοπὸν νὰ τὰς καταλάβῃ καὶ νὰ τὰς λεηλατήσῃ (Α΄Μακκ. 6). Ἄλλ' ὅμως συνετρίβη ὑπὸ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς Βαβυλῶνα (ἐνθ' ἀπέθανεν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος). Εἰς τὸ Α΄Μακκ. 6,2 ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἐξῆς:

Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Φιλίππου ὁ βασιλεὺς ὁ Μακεδόν,

⁴² B. Schmitz, Antiochus Epiphanes und der epiphane Gott. Gefühle, Emotionen und Affekte im Zweiten Makkabäerbuch, DCLY 2011/1 (2012) 253-280 (βιβλιογραφία).

ὁς ἐβασίλευσεν πρῶτος ἐν τοῖς Ἑλλησι.

Ἡ διατύπωσις «ὁς ἐβασίλευσεν πρῶτος ἐν τοῖς Ἑλλησι» θὰ ἠδύνατο νὰ σημαίη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ὁ πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος κατάρθωσε νὰ ἐνοποιήσῃ τοὺς Ἑλληνας. Ὁ Ἀλέξανδρος παρίσταται ὡς βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶνος, τῆς Αἰγύπτου, τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μήδων. Ὁ Ἀντίοχος ὁμοῦ κατασυντριβεται κατὰ τὴν προσπάθειάν του νὰ κυριαρχήσῃ ὡς ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὁὐδὲ παραβλέπων τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐσεβάσθη τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ τὰς θρησκείας των⁴³. Οὕτως, ὁ Ἀντίοχος εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων ἀποβαίνει εἰς κακέκτυπον τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ ὁποῖον ὀνομάζεται Im Unterschied zu βασιλεὺς, χαρακτηρίζεται ὁ Ἀντίοχος⁴⁴ κατ' ἐπανάληψιν «τύραννος». Ἡ λέξις «τύραννος» χρησιμοποιεῖται εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων κατ' ἀποκλειστικότητα πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀντιόχου. Ἡ περιγραφομένη εἰς τὸ Δ'Μακκ. 5 σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου τοῦ γέροντος Ἐλεαζάρου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνταλλάσσονται λόγοι μεταξὺ Ἀντιόχου καὶ Ἐλεαζάρου, ἐνθυμίζει τὸν ἀσεβῆ βασιλέα Ἀχαάβ καὶ τὸν ἀληθῆ προφήτην Κυρίου Μιχαία υἱὸν Ἰεμλᾶ εἰς τὸ Γ'Βασιλ. 22⁴⁵, καὶ προλέγει τὸ ἄδοξον τέλος τοῦ Ἀντιόχου. Ἰδίᾳ ἢ ἔκφρασις «παρεστηκότων κυκλόθεν ἐνόπλων» καὶ τὸ ἐπίθετον «ἐνοπλος»⁴⁶, παραπέμπουν εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας τὸν Ἀχαάβ. Ὁ Ἀχαάβ ἀντιπαρετίθετο εἰς τὸν Μιχαίαν. Εἰς τὸ Δ'Μακκ. 5 ἀντιπαρετίθεται ὁ Ἀντίοχος εἰς τὸν Ἐλεάζαρον⁴⁷. Ὁ Ἐλεάζαρος ὁμοῦ αὐτοθυσιάζεται ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ διὰ τὴν πίστιν τῶν πατέρων του, καθὼς καὶ πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἐρχομένων γενεῶν τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἀχαάβ καὶ τοῦ Ἀντιόχου διαφέρου sich hinsichtlich den μεταξύ των ὡς πρὸς τὸ τέλος των, τὸ ὁποῖον καθορίζει καὶ τὴν ἔκβασιν ἐκάστης ἀφηγήσεως. Ὁ πρῶτος προλέγει τὸ τέλος τοῦ τυράννου καὶ ὁ τελευταῖος φονεῦται ὑπὸ τοῦ τυράννου.

Ἡ ἐπελθοῦσα θεία Δίκη ἐπὶ τοῦ Ἀντιόχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς περιγράφεται εἰς τὸ Α'Μακκ. 6 (πρβλ. Β'Μακκ. 1,11-17), διεξοδικῶς δὲ μάλιστα εἰς τὸ Β'Μακκ. 9. Ὑπάρχουν σκηναὶ θανάτου τοῦ τε Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀντιόχου, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν σκηναὶ τοῦ κάτω κόσμου, ἔνθα ἐκτίθενται αἱ ἀμαρτίαι καὶ ἡ τιμωρία των, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀλαζόνων βασιλέων παρ' Ἡσαΐα καὶ Ἰεζεκιήλ. Ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος κληροδοτεῖ τὸ βασίλειόν του εἰς τοὺς ἐνδόξους συναγωνιστάς του, ὁ Ἀντίοχος τὴν μεταβιβάζει εἰς ἕναν ἐκ τῶν φίλων του, μὲ τὴν ἐντολήν νὰ ἀναλάβῃ τὴν κηδεμονίαν τοῦ νομίμου διαδόχου του. Παραδέχεται δ' ὅτι πάντα ὅσα συνέβησαν εἰς αὐτὸν ἦταν ἀνταπόδοσις εἰς τὴν ἀδικον δρᾶσιν του ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ («κακὰ διὰ κενῆς»). Τὸ Δ'Μακκ, τὸ ὁποῖον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐρμηνεύει τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιόχου μὲ ἀναφορὰν εἰς μοτίβα ἐκ τῶν «Μονολόγων τῶν ἀλαζόνων βασιλέων» καὶ τοὺς σκωπτικοὺς θρήνοέλους τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Σημαντικὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν συνυπολογίζεται οὔτε εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν οὔτε εἰς τοὺς τυράννους. Ὁ Ἀντίοχος παρουσιάζεται ὡς ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ θάνατός του εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ μαρτύρια, εἰς τὰ ὁποῖα

⁴³ Φλαβιος Ἰώσηπος, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία XI 329-339.

⁴⁴ Ὁ Ἀντίοχος μνημονεύεται εἰς τὰ Α'Μακκ. 1,10δς.16.20. 3,27.33. 6,1.15.16.17.55δς. 7,2. 8,6. 10,1. 11,39.54.57. 12,16-39. 13,31. 14,22. 15,1.2.10.11.13.25. Β'Μακκ. 1,14.15. 2,20. 4,7.9.21.37. 5,1-5.17.21. 7,24. 9,1-2.19.25.29. 10,9.10.13. 11,22.27. 13,1.3.4. 14,2. Γ'Μακκ. 1,1δς.4. Δ'Μακκ. 4,15.21. 5,1.5.16. 10,17. 17,23. 18,5.

⁴⁵ E.G. Dafni, רשׁוּת וַיִּשְׁרֵט וְהַיִּשְׁרֵט וְהַיִּשְׁרֵט und die falsche Prophetie in I Kön 22. ZAW 112 (2000) 365-385.

⁴⁶ Dafni, רשׁוּת וַיִּשְׁרֵט, 368.

⁴⁷ E.G. Dafni, Collective guilt and self-sacrifice in Sophocles' *Antigone* and in II & IV Maccabees – Preliminary cultural-critical remarks, Journal for Semitics 24/1 (2015) 198-215, ἐδῶ 207έξ.

ὑπέβαλεν τὸν γέροντα Ἐλεάζαρον καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀδελφοὺς μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν. Δὲν τιμωρεῖται διὰ τὰς πράξεις του εἰς τὸν ἄδην, ἀλλ' εἰς τὸν παρόντα κόσμον (ἀλλέως τὸ Ἦσ. 14).

Ὁ Ἀλέξανδρος σέβεται τὰς θρησκείας τῶν ἐθνῶν, τὰ ὅποια ἐκυρίευε. Ὁ Ἀντίοχος ἀμαρτάνει λέγων μετ' ἀλαζονείας (Β'Μακκ. 9,4): Πολυανδρεῖον Ἰουδαίων Ἱεροσολυμα ποιήσω παραγενόμενος ἐκεῖ (πρβλ. Ἦσ. 10). Ἀμέσως μετὰ ἐπέρχεται ἡ νέμεσις. Ὡς ὁ Φαραὼ εἰς τὰ Ἰεζ. 29 καὶ 32 οὕτως καὶ ὁ Ἀντίοχος πλήττεται ὑπὸ ἀνιάτου καὶ ἀοράτου πληγῆς. Τὸ Β'Μακκ. 9,9 ἐξ. λέγει ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Ἀντιόχου.

9 ὥστε καὶ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ δυσσεβοῦς σκώληκας ἀναζεῖν, καὶ ζῶντος ἐν ὀδύναις καὶ ἀλγηδόσιν τὰς σάρκας αὐτοῦ διαπίπτειν, ὑπὸ δὲ τῆς ὀσμῆς αὐτοῦ πᾶν τὸ στρατόπεδον βαρύνεσθαι τὴν σαπρίαν.

10 καὶ τὸν μικρῷ πρότερον τῶν οὐρανίων ἄστρων ἄπτεισθαι δοκοῦντα παρακομίζειν οὐδεὶς ἐδύνατο διὰ τὸ τῆς ὀσμῆς ἀφόρητον βάρος.

Τὸ Β'Μακκ. 9,9 παραπέμπει εἰς τὸ Ἦσ. 14,11 καὶ τὸ Β'Μακκ. 9,10 εἰς τὸ Ἦσ. 14,12-13.

11 κατέβη δὲ εἰς ἄδου ἢ δόξα σου, ἢ πολλή σου εὐφροσύνη· ὑποκάτω σου στρώσουσιν σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμά σου σκώληξ.

12 πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων; συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη.

13 σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βορρᾶν,

14 ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ.

Τὸ Β'Μακκ. 9,11-12 ἀφηγεῖται ὅτι ζῶν ὁ Ἀντίοχος ἀνεγνώρισεν τὸν λόγον τῆς θείας τιμωρίας του καὶ μετενόησε δι' ὅλας τὰς πονηρὰς πράξεις του. Ὅμως ἡ ὁδὸς πρὸς θάνατον ἦτο μὴ ἀναστρέψιμος καὶ ἡ μοίρα του ἀμετάκλητος καὶ ἀμετάβλητος. Ἡ μετάνοιά του, συνεπεία τῶν βασάνων του, ἐκφράζεται μὲ τὴν ρῆσιν: *Δίκαιον ὑποτάσσεσθαι τῷ θεῷ καὶ μὴ θνητὸν ὄντα ἰσόθεα φρονεῖν.*

11 ἐνταῦθα οὖν ἤρξατο τὸ πολὺ τῆς ὑπερηφανίας λήγειν τεθραυσμένος καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἔρχεσθαι θεία μάστιγι κατὰ στιγμήν ἐπιτεινόμενος ταῖς ἀλγηδόσιν.

12 καὶ μηδὲ τῆς ὀσμῆς αὐτοῦ δυνάμενος ἀνέχεσθαι ταῦτ' ἔφη Δίκαιον ὑποτάσσεσθαι τῷ θεῷ καὶ μὴ θνητὸν ὄντα ἰσόθεα φρονεῖν.

Τὸ Β'Μακκ. ἀφηγεῖται ὅτι:

15 τοὺς δὲ Ἰουδαίους, οὓς διεγνώκει μηδὲ ταφῆς ἀξιῶσαι, οἰωνοβρώτους δὲ σὺν τοῖς νηπίοις ἐκρίψειν θηρίοις, πάντας αὐτοὺς ἴσους Ἀθηναίοις ποιήσειν·

Ἐξ ἐπόψεως ἰουδααιοελληνιστικῆς, δὲν εἶναι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἴσου ἔνοχοι ἢ ἀθῶοι. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ Μακκαβαῖοι διακρίνουν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰ Ὁράματα τοῦ Δανιήλ, τὰ ὅποια ὁμιλοῦν συλλήβδην περὶ τῶν Ἑλλήνων, τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων ἀναφέρονται εἰδικῶς εἰς τοὺς Μακεδόνας καὶ

τοὺς Σπαρτιάτας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφέρουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἢ συμπεριφορὰ τῶν ὁποίων παρεβίαζε τὸν φυσικὸν καὶ τὸν θεῖον νόμον. Ἡ ἰδιαιτερότης τῆς εἰσαγωγικῆς σημειώσεως τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων περὶ Ἀλεξάνδρου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι διὰ πρώτην φορὰν κατονομάζεται ὁ Ἀλέξανδρος, υἱὸς τοῦ Φιλίππου, μάλιστα δὲ συναριθμούμενος ὄχι εἰς τοὺς ἐθνικοὺς βασιλεῖς, ἀλλ' εἰς τὰς χαρισματικὰς προσωπικότητας, πατριάρχας, προφήτας καὶ βασιλεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ὑπ' αὐτοῦ ἐκφράζονται διὰ λεξιλογίου παραπέμποντος εἰς τὰς παλαιοδιαθηκικὰς περὶ κριτῶν καὶ Μεσσίου παραστάσεις.

Ἐπίμετρον

Εἰς τὸ ἐρώτημα, διατί ἡ θετικὴ ἀξιολόγησις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων δύναται νὰ ἀπαντήσῃ ἢ ἀντίληψις τῶν Ἰουδαίων περὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς ὠρισμένα ἑλληνικὰ φύλα. Συμφώνως πρὸς τὸν Ἡρόδοτον (Ἱστορίαι I 56), Ὁ Κροῖσος, διερευνῶν ποῖοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ὁ ἰσχυρότεροι καὶ ἄξιζαν νὰ κερδίσουν τὴν φιλίαν του, διεπίστωσε ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, Ἴωνες τὸ γένος, καὶ οἱ Λακεδαιμονῖοι, ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Δωριέων. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἡ περίφημος Κάθοδος τῶν Δωριέων δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν πρὸς μετακίνησιν ὠρισμένων πληθυσμῶν ἐξ ἀπροσδιορίστου περιοχῆς τοῦ Βορρᾶ, ἀλλ' ἐπρόκειτο σαφῶς περὶ τῆς καθόδου τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι οἱ Σπαρτιάται ἦσαν Μακεδόνες κατελθόντες καὶ ἐγκατασταθέντες ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐπιπλέον, εἰς τὸ Α' Μακκ. 12 ὑπογραμμίζεται ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνασπίσθησαν μὲ τοὺς Σπαρτιάτας διὰ νὰ κατατροπώσουν τὸν Ἀντίοχον καὶ τοὺς διαδόχους του, ἐπειδὴ ἐθεώρουν αὐτοὺς (ἐξ αἵματος) συγγενεῖς των. Ἐὰν ἀληθεύει ἡ γνώμη τοῦ Ἡρόδοτου, ἡ τοῦλάχιστον τὰ προμνημονευθέντα ἀπετέλουν ἐπικρατοῦσαν ἄποψιν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν Ἰουδααιοελληνιστικὸν κόσμον, ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ ἐντεῦθεν, τότε δὲν εἶναι δι' ὅλου περίεργον, διατί τὸ Α' Μακκ σκιαγραφεῖ τὸ ἐν λόγῳ θετικὸν πορτραῖτον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνάλογον πρὸς τὰς χαρισματικὰς προσωπικότητας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πατριαρχῶν καὶ βασιλέων. Εἰς τὸ πρόσωπόν του διέκριναν – παρὰ τὰ σφάλματα (ἀλαζονεία τῆς ἐξουσίας) – τινὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐκλεκτόν, ἀγαθὸν μέρος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπόδειξιν τούτου εἶναι ὅτι οὐδένα ἐνδοιασμὸν εἶχον νὰ ὀνομάσουν τὰ τέκνα τῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν ἀγαθὴν, πιστὴν εἰς τὸν νόμον μερίδα τοῦ λαοῦ, ἱερατικὴν δυναστείαν τῶν Ἀσμοναίων «Ἀλέξανδρον» καὶ «Ἀλεξάνδραν», τ.ἔ. τινὰ θέλοντα ἀλλ' ἀποτυχόντα νὰ μιμηθῇ τὸν Ἀλέξανδρον, ἐφ' ὅσον ἐπέλεξεν τὸ κακὸν καὶ ἔβλαψε ἀθῶους, ὅπερ ἀνεγνώρισεν καὶ ὁ ἴδιος ὀλίγον πρὸ τῆς τελευτῆς του. Ἐν τούτοις, τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων δὲν τὸν παρουσιάζουν ὡς δαιμονικὴν φιγούραν, καθ' ὃν τρόπον ἀπεικόνιζον τοὺς ἀλαζόνας βασιλεῖς εἰς τὰ Ἦσ. 10. 14 καὶ Ἰεζ. 28-32, ἀλλ' ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν μερίδα τοῦ Σατανᾶ.

Ὁ παραλληλισμὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀντιόχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ δείξῃ ὅτι ὁ εἷς ὑπερέβη τὸν ἄλλον εἰς τὴν κανίαν καὶ τὴν πονηρίαν. Δέον νὰ κατανοηθῇ, νομίζομεν, συμφώνως πρὸς τὰς ἀκολουθούσας ρήσεις τοῦ Ἡρακλήτου, ὁ ὁποῖος, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὸ κάλλος ἐνὸς θεοῦ, ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἐνὸς πιθήκου καὶ τὴν (ἀ)δυνατότητα συγκρίσεως μεταξὺ αὐτῶν, ἔλεγεν ὅτι (Fgm. B 82. 83):

Πιθήκων ὁ κάλλιστος αἰσχρὸς ἀνθρώπων γένει συμβάλλειν⁴⁸.

καὶ

Ἄνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πίθηκος φανεῖται καὶ σοφίη καὶ κάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν

Δηλαδή, ὁ Ἀντίοχος, ὁ ὁποῖος αὐτοαπεκαλεῖτο «μέγας» καὶ «υἱὸς Διὸς Ἐπιφανῆς», προσεπάθη νὰ «πιθηκίσῃ» τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλ' ἀπέτυχε παταγωδῶς, διότι καὶ οἱ στόχοι καὶ τὰ κίνητρα αὐτοῦ ἦταν πονηρά.

⁴⁸ B. Snell (ἐκδ.), Heraklit, Fragmente griechisch und deutsch, München/Zurich 1989¹⁰.